

ІНТЕРАКТИВНІ СТРАТЕГІЇ У МЕЖАХ ТЕКСТІВ-ЗАГАДОК

У статті визначено основні теоретичні аспекти вивчення комунікативних стратегій і тактик; виявлено їхню роль у дискусійному зразку загадки; виділено, з'ясовано та проаналізовано найяскравіші комунікативні стратегії енігматичних текстів в усіх досліджуваних мовах (за О. О. Селівановою). У результаті дослідження було з'ясовано, що загадка — це комунікативне явище дискурсивної природи.

Ключові слова: комунікативні стратегії, комунікативні тактики, енігматичний текст, загадка.

В статье определены основные теоретические аспекты изучения коммуникативных стратегий и тактик; выявлена их роль в дискуссионном образце загадки; выделены, выяснены и проанализированы самые популярные коммуникативные стратегии энигматических текстов во всех исследуемых языках (по Е. А. Селивановой). В результате проделанного исследования было выявлено, что загадка — это коммуникативное явление дискурсивной природы.

Ключевые слова: коммуникативные стратегии, коммуникативные тактики, энигматический текст, загадка.

The article deals with the basic theoretical aspects of communicative strategies and tactics. The author reveals the role of communicative strategies and tactics in the discussion sample of a riddle; analyzes the most popular communicative strategies (by E. A. Selivanova [1]) of the enigmatic texts in the studied languages. This article establishes that a riddle is a communicative phenomenon of discursive nature.

Key words: communicative strategies, communicative tactics, enigmatic texts, riddle.

Актуальність статті зумовлена загальною зорієнтованістю сучасних лінгвістичних студій на комунікативно-функціональний аспект аналізу мови, на з'ясування функціонування мовних одиниць у межах певного типу дискурсу (у нашому випадку — це загадки у різноструктурних мовах як комунікативне середовище мовців). **Метою** статті є аналіз комунікативних стратегій, застосовуваних мовцем у межах енігматичних текстів задля досягнення загальної комунікативної мети — «пред'явлення або запит інформації» [1: 83] — знаходить свій вияв в описовій частині загадки, що може бути вербалізована або у формі запитання, або за допомогою іншої одиниці текстового рівня, яка у наративній формі імпліцитно спонукає адресата назвати відгадку.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**: визначити основні теоретичні аспекти вивчення комунікативних стратегій і тактик; виявити їхню роль у дискусійному зразку загадки; виділити, з'ясувати та проаналізувати найяскравіші комунікативні стратегії енігматичних текстів в усіх досліджуваних мовах.

В основі будь-якої комунікативної діяльності лежить інтенція — «превербальний осмислений намір мовця», який організує та регулює інтерактивний процес, зумовлює вибір комунікативних стратегій та мовні засоби їхньої реалізації [2; 3; 4; 5].

Іntenція, на думку О. О. Селіванової, є превербальним, осмисленим наміром мовця й відповідно не має мовного характеру [3: 605], а своєї мовної реалізації набуває через стратегію [6: 120].

Спираючися на наукові праці провідних мовознавців [7; 8:103; 9: 56; 10: 87; 11: 54; 6: 118; 12: 6; 3: 607], можна сказати, що стратегія визначається як комплекс мовленнєвих дій, спрямованих на досягнення кооперативного результату, глобальних або локальних комунікативних цілей, ефективності інформаційного обміну та впливу в процесі мовленнєвого спілкування. Отож стратегію можна трактувати як план реалізації наміру. Конкретні ж мовленнєві ходи [12: 6], або мовленнєві прийоми [13: 208; 6: 120], які виступають як окремий інструмент реалізації загальної стратегії [5: 46], називають тактиками. Отож, тактики входять до стратегії.

Інвентар комунікативних стратегій мовця є неоднорідним, а їхнє застосування й комбінування залежить від низки чинників, основними серед яких вважаємо тип міжособистісної мовленнєвої взаємодії

мовця з адресатом, конкретну комунікативну мету мовця та його особистісні комунікативні преференції.

У сучасній лінгвістиці не існує єдиної типології комунікативних стратегій. Різні дослідники у працях [14; 11] подають свої класифікації відповідно до певної сфери спілкування.

У центрі сучасної комунікації, що відбувається «за допомогою певної семіотичної системи», знаходиться людина; загадку, що, безсумнівно, є особливою формою людської комунікації, можна справедливо вважати антропоцентричним явищем. Слушно з цього приводу зазначає О. О. Селіванова: «антропоцентричність дискурсивного зразка загадки є специфічною: вона експлікована у формальній структурі цього жанру, представлений як діалогічна конструкція...» [15: 205].

Оскільки ми розглядаємо загадки як комунікативне явище дискурсивної природи, не можна не згадати про активних учасників дискурсу — адресанта та адресата, і про ті передбачені ситуацією спілкування соціальні ролі, які вони виконують в процесі комунікативної взаємодії.

Вважається, що в дискурсивному розгляді загадки також по можливості доцільно враховувати ситуацію, контекст, канал комунікації, зворотний зв'язок, комунікативний шум тощо [6].

Слідом за Т. М. Колокольцевою [16: 37] ми розуміємо мовленнєву стратегію як «генеральну інтенцію (макроінтенцію) мовця, а мовленнєву тактику як одну чи кілька мовленнєвих дій в межах обраної стратегії» [Там само: 37]. Основна комунікативна мета (інтенція) адресанта в межах загадок є однозначною, адже загадка, як справедливо зазначає В. С. Філіппов, «загадується для того, щоб на неї відповіли або, у крайньому випадку, спробували відповісти» [17: 117].

У дискурсивному зразку загадки, на думку О. О. Селіванової [15: 202–219], застосовано три типи інтерактивних стратегій: перформативності, шифрування, підказки.

Стратегія перформативності сприяє уведенню адресата до дискурсу і відповідає загальному намірові адресанта. При цьому дослідниця додає, що «залежно від ситуації, на яку проектується дискурсивний зразок загадки, інтенція доповнюється характером кінцевої результативності відповіді адресата» [Там само:205]. Тут мається на увазі «іспитовий» (коли від правильної відповіді залежить життя чи доля казкового героя) та «ритуальний» (коли загадка виступає міри-

лом кмітливості людини) характер народної загадки [Там само: 205–206] : *Ой там Роман воли пасе / А Галина воду несе: / — Ой ти Галю, серце Галю, / Щось я тобі сказати маю, / Шість загадок загадаю. / Відгадаєш — моя будеш, / Не вгадаєш — чужа будеш: / А що росте без насіння? / А що росте без коріння? / А що н'ється круг дерева? / А що сушить наші серця? / А що грає — голос має?* [18]; *Ой біжить, біжить мала дівчина, / А за є юда русалочка: / «Ти послухай мене, красна панночко, / Загадаю тобі три загадочки, / Як угадаєш — до батька пушу, / Не вгадаєш — до себе візьму»* [19]. — приклад яскраво ілюструє випадок, коли адресант загадки вважає за можливе втручання в долю адресата, а тому попереджує його про імовірний розвиток подій — *«Як угадаєш — до батька пушу, / Не вгадаєш — до себе візьму»*. У той же час В. Топоров зазначає, що для адресанта важливо, щоб адресат не стільки дав правильну відповідь, яка є відомою адресанту, скільки те, щоб відгадувач розв'язав загадку самостійно, «витримав випробування і тим самим залучився б до справжнього діалогу про вищі сакральні сутності» [20:56]. Звідси постає ще один відтінок перформативної стратегії мовця, що містить у своїй основі апеляцію до мисленневих процесів адресата, спонукає його аналізувати, ототожнювати, мислити логічно, оскільки адресант зацікавлений не лише в успішному результаті комунікативної взаємодії, а і в самому процесі її протікання, що відбувається у формі випробування на кмітливість. Наприклад, англ.: *Two little golden horns are sitting on a cloud, floating slowly in the sky, looking very proud (A young Moon)* [18:8]; фр.: *Que fait la lune, quand elle est pleine? (Elle luit)* [21: 144]. Отже, для того, щоб відгадати англійську загадку, потрібно володіти певними знаннями селенології (науки, що вивчає Місяць), тому що з'ясувати, що це саме молодий місяць а *golden horns (золоті ріжки) are sitting on a cloud (сидять на хмаринці)* досить складно. Для розв'язання французької загадки треба цікавитися не лише селенологією (*quand elle est pleine*), а й розраховувати на кмітливість відгадувача (*Que fait la lune*). «Автор» тексту стимулює читача (слухача) до розумових операцій, створює основу для референційного акту, встановлює відповідність з екстралінгвістичною дійсністю. Соціальний та лінгвістичний досвід допомагають реципієнтові розпізнати референта та осмислити те, що подається в тексті.

Ще однією комунікативною стратегією (за класифікацією О. О. Селіванової) є *стратегія шифрування*, мета якої — «сховати від

адресата істинну інформацію, спрямувати його на хибний шлях, але зробити це майстерно, щоб усе ж таки надати співрозмовникові можливість розгадати загадку» [15: 207]. Різновидом стратегії шифрування можна вважати прихований намір адресанта здивувати відгадувача несподіваною відповіддю, яку він називає сам, адже загадка в цьому випадку є двозначною і дещо непристойною, а тому відгадувач ніяковіє і соромиться озвучити правильну, на його думку, відгадку, тобто загадка загадується адресантом не для того, щоб її відгадали, а для того, як зазначає В. С. Філіппов, «щоб дати відповідь» самому [17: 119]. Наприклад, *This belt stretches, far and wide. Walk along it, run, or ride by bus, or by car. (You can choose how far) (A ROAD)* [18: 20]. Стратегії шифрування реалізуються через низку тактик: метафоричної аналогізації, парадоксальності, гіперболізації, невизначеності суб'єкта загадки, варіативності відповіді, псевдоевфемізації, рими (у поетичних загадках).

Наступною О. О. Селіванова виокремлює *стратегію підказки* [15: 202–219]: укр.: *Вдень у небі гуляє, а ввечері на землю сідає (Сонце)* [19]; рос.: *Летом греет — зимой холодит (Солнце)* [22: 353]; англ.: *It never bothers to wake us up, but in any weather and any season, we open our eyes, stretch and yawn, we rise the moment we see it is risen (The Sun)* [18: 21]; фр.: *Qui est-ce qui court plus qu'un cheval, est en l'eau et ne se mouille point? (Le soleil)* [21: 2].

Так, наведені приклади містять у собі найповніші описові характеристики зашифрованих денотатів (в українській загадці цілком точним природним явищем є *зміна дня ніччю*; в російській — *влітку тепло, а взимку холодно*; в англійській — *сонце світить кожен день, незважаючи на пору року або погодні умови*; у французькій — *демонструються його розміри та фізичні якості*), що яскраво свідчить про те, що адресант сподівається на успішну комунікативну взаємодію з адресатом, внаслідок якої загадка буде розгадана правильно. На думку Ф. С. Бацевича, від комунікативних стратегій, що безпосередньо спрямовані на реалізацію певної інтенції, залежатиме «загальний «стиль» взаємодії комунікантів, тобто, як і якими засобами може бути досягнута мета» [6: 134].

Підсумовуючи, зазначимо, що в результаті проведеного дослідження загадка постає як комунікативне явище дискурсивної природи. Дискурсивний зразок загадки має одну чи кілька мовленнєвих

дій в межах обраної стратегії (мовленнєві тактики), яка в свою чергу є основним наміром мовця в межах енігматичних текстів. У дискурсивному зразку загадки застосовано три типи інтерактивних стратегій: перформативності, шифрування, підказки (за О. О. Селівановою).

Порушені питання, звичайно, потребують подальшого більш детального вивчення з метою надання вичерпних характеристик комунікативних стратегій і тактик мовця у межах енігматичних текстів.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

5. Шмелева, Т. В. Модель речевого жанра [Текст] / Т. В. Шмелева // Антология речевых жанров : повседневная коммуникация / А. Вежбицка, В. Е. Гольдин, С. Ю. Данилин [и др.]. — М. : Лабиринт, 2007. — С. 81–89.
6. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации / Г. Г. Почепцов. — М. : Рефл-бук, 2001. — 651 с.
7. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми [Текст] : підручник / О. О. Селіванова. — Полтава : Довкілля-К, 2008. — 712 с.
8. Сусов И. П. Лингвистическая прагматика / И. П. Сусов. — Винница : Нова Книга, 2009. — 272 с.
9. Bednarek M. Evaluation in Media Discourse: Analysis of the Newspaper Corpus / M. Bednarek. — Continium International Publishing Group, 2006. — 253 p.
10. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики [Текст] : підручник / Бацевич Ф. С. — К. : Академія, 2004. — 344 с.
11. Parisi D. A goal analysis of some pragmatic aspects of language [Text] / D. Parisi, Ch. Castelfranchi // Possibilities and limitations of pragmatics. — Amsterdam, 1981. — P. 551–567.
12. Романов А. А. Системный анализ регулятивных средств диалогического общения [Текст] / Романов А. А. — М. : ИЯ АН СССР, 1988. — 182 с.
13. Черявская В. Е. Дискурс власти и власть дискурса : проблемы речевого воздействия [Текст] : учеб. пособие / Чернявская В. Е. — М. : Флинта ; Наука, 2006. — 136 с.
14. Непийвода Н. Ф. Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект) [Текст] : монографія / Непийвода Н. Ф. — К. : ТОВ «МФА», 1997. — 288 с.
15. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи [Текст] : монография / Иссерс О. С. — Омск : Изд-во Омск. гос. ун-та, 1999. — 285 с.
16. Сковородников А. П. О необходимости разграничений понятий «риторический прием», «стилистическая фигура», «речевая тактика», «речевой жанр» в практике терминологической лексикографии [Текст] / А. П. Сковородников // Риторика — лингвистика : сб. ст. — Смоленск : Изд-во СГПУ, 2004. — Вып. 5. — С. 5–12.
17. Гойхман О. Я. Основы речевой коммуникации [Текст] : учебник для вузов / О. Я. Гойхман, Т. М. Надеина ; под ред. проф. О. Я. Гойхмана. — М. : ИНФРА-М, 1997. — 272 с.
18. Радзівєська Т. В. Текст як засіб комунікації [Текст] / Радзівєська Т. В. — К. : Ін-т укр. мови, 1993. — 194 с.

19. Селіванова О. Дискурс української загадки [Текст] / О. Селіванова // Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспект) : монографія. — К. — Черкаси : Брама, 2004. — С. 202–219.
20. Колокольцева Т. Н. Специфические коммуникативные единицы диалогической речи [Текст] / Татьяна Николаевна Колокольцева. — Волгоград : Издательство Волгоградского госуниверситета, 2001. — 260 с.
21. Филиппов В. С. Коммуникативная природа загадки [Текст] : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01, 10.02.19 / Вадим Станиславович Филиппов. — Орел, 2000. — 137 с.
22. Поляков Ю. М. Загадки в стихах : Книга для чтения на англ. языке в младших классах средней школы / Ю. М. Поляков. — М. : Просвещение, 1981. — 48 с.
23. Українські народні загадки [Електронний ресурс]. — Режим доступу : utiputi.com.ua
24. Топоров В. Н. К реконструкции «загадочного» прототекста (о языке загадки) [Текст] / В. Н. Топоров // Исследования в области балто-славянской духовной культуры: Загадка как текст. 2. — М. : Индрик, 1999. — С. 54–68.
25. Rolland E. Devinettes ou énigmes populaires de la France / E. Rolland. — Paris : F. Vieweg, Libraire-éditeur, 1877. — 178 p.
26. Пословицы. Поговорки. Загадки / [сост., авт. предисл. и коммент. А. Н. Мартынова, В. В. Митрофанова]. — М. : Современник, 1986. — 512 с.